

Περί μίας λειτουργικής πλάνης

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Στην εφημερίδα «Ορθόδοξος τύπος», στις 3 Φεβρουαρίου ε.ε., δημοσιεύτηκε το άρθρο του πρωτοπρεσβυτέρου Βασιλείου Βολουδάκη υπό τον τίτλο «Πλάνη ο καθαγιασμός δύο αγίων ποτηρίων εις μίαν θ. λειτουργίαν». Εάν ο αιδεσιμολογιώτατος πατήρ μόνο θα εξέφραζε την άποψή του για το θέμα, μπορούσε κανείς να μην κάνει κανένα σχόλιο, εφ' όσον ο καθένας δικαιούται να πει τη γνώμη του για οποιοδήποτε ζήτημα. Αλλ' έπειδή αφ' ενός την λανθασμένη του γνώμη ο π. Βασίλειος πλαισιώνει με τολμηρές και πρόχειρες εκφράσεις, και αφ' ετέρου διότι δημοσιεύεται όχι σε κάποιο τυχαίο περιοδικό, αλλά σε μία δημοφιλή εφημερίδα, θεωρήσαμε αναγκαίο να προβάλουμε την αλήθεια των πραγμάτων και την ιστορική πορεία του θέματος, ούτως ώστε να μην οδηγούνται οι πιστοί σε πραγματική πλάνη και να βασανίζονται οι συνειδήσεις των αδυνάτων.

Οι θέσεις του π. Βασιλείου είναι οι εξής·

α) Η θεία λειτουργία τελείται με ένα άγιο δισκάριο και ένα άγιο ποτήριο, όπως ακριβώς την τέλεσε για πρώτη φορά ο Κύριος. Αυτήν την αλήθεια δεν την αμφισβητεί κανένας.

β) Μία σταγόνα θείου αίματος δύναται να καθαγιάσει, αν χρειαστεί, ολόκληρο πέλαγος νάματος, οίνου δηλαδή. Πάλι σύμφωνοι.

γ) Αν παραστεί ανάγκη και εφ' όσον λειτουργούν και άλλοι ιερείς, μπορεί να χρησιμοποιηθούν και άλλα άγια ποτήρια για την κοινωνία του λαού. Και εδώ – καμία αμφιβολία.

Η διαφωνία μας με τον ευλαβέστατο ιερέα έγκειται στο λάθος του για το πότε και πώς καθαγιάζεται το περιεχόμενο των υπολοίπων αγίων ποτηρίων. Εδώ υπάρχουν δύο εκδοχές. Πριν παραθέσουμε τη σωστή τάξη, θα αναφερθούμε στην πράξη που επεκράτησε σε περισσότερους ναούς.

Μετά την ύψωση του θείου άρτου κατά το «*Τα άγια τοις αγίοις*», την ένωση των δύο ειδών και την έγχυση του ζέοντος, χύνονται μερικές σταγόνες θείου αίματος, ή δια λαβίδος ή κατ' ευθείαν από το χείλος του καθαγιασμένου αγίου ποτηρίου, στα υπόλοιπα· πράγμα καθ' εαυτό δυσχερές, μάλλον δε επικίνδυνο, εφ' όσον είναι πολύ εύκολο να χυθεί το άγιο αίμα στο αντιμήνσιο.

Και γίνεται αυτό, όπως πιστεύει ο πρωτοπρεσβύτερος, διότι δεν μπορεί να καθαγιάζονται ταυτόχρονα μερικά άγια ποτήρια. Προσπαθεί δε να κατοχυρώσει την άποψή του με τα εξής επιχειρήματα·

1. Ο άγιος Ειρηναίος Λουγδούνου γράφει· «Οπότε ουν και το κεκραμένον ποτήριον, και ο γεγονώς άρτος επιδέχεται τον λόγον του Θεού και γίνεται η Ευχαριστία σώμα Χριστού»· και εφ' όσον γράφει «ποτήριον» και όχι «ποτήρια», άρα ο άγιος δεν δέχεται πολλά ποτήρια.

Πέραν του γεγονότος, ότι το αναφερθέν χωρίο δεν έχει σχέση με το ζήτημά μας, διότι άλλος ήταν ο σκοπός του συγκεκριμένου έργου, δεν χρειαζόταν να παρατεθεί ο άγιος Ειρηναίος καθόλου, αφ' ού και στην Καινή Διαθήκη γράφει «ποτήριον», όχι «ποτήρια». Με την ίδια όμως λογική ούτε τους άρτους πρέπει να δεχόμαστε για την θεία λειτουργία των προηγιασμένων, εφ' όσον γράφει «ο γεγονώς άρτος» και όχι «άρτοι». Ο άγιος μιλά για το γενικό κανόνα, όχι για έκτακτες περιπτώσεις και πρακτικά ζητήματα, όπως είναι και το θέμα των πολλών ποτηρίων.

2. «Ο Μ. Βασίλειος είναι ιδιαιτέρως κατηγορηματικός και υπογραμμίζει: «Ημάς δε πάντας, τους **εκ του ενός άρτου και του ποτηρίου μετέχοντας**, ενώσαις αλλήλοις εις ενός Πνεύματος αγίου κοινωνίαν...» Πώς είναι δυνατόν να έχουμε ενώπιόν μας αντί ενός ποτηρίου, δύο ή τρία και να αληθεύουμε;».

Εδώ ο π. Βασίλειος συγχέει, εκούσια η ακούσια, δύο διαφορετικές έννοιες. Η ευχή του ομωνύμου του μεγάλου ιεράρχου λέει «**...εκ του ενός... ποτηρίου μετέχοντας...**», όχι «έχοντας», αλλά «μετέχοντας», δηλαδή «εμάς που θα κοινωνήσουμε». Ποιους εννοεί, μόνο τους κληρικούς; Ασφαλώς όχι, αλλά όλο το λαό που θα προσέλθει στην θεία κοινωνία. Και αφ' ού ο π. Βασίλειος ομολογεί, ότι στις μεγάλες εορτές στο ναό τους κοινωνούν με τρία, τέσσερα ή και πέντε άγια ποτήρια – άρα ούτε στην εκκλησία του δεν είναι «**εκ του ενός ποτηρίου μετέχοντες**» και άρα δεν αληθεύει ο ίδιος.

Τώρα όμως να δούμε τι μας λέει η λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας μας.

Το αρχαιότερο γνωστό πλήρες ελληνικό ευχολόγιο στον κόσμο είναι ο Βαρβερινός Ελληνικός Κώδιξ υπ άριθμ. 336 (η' – θ' αι.).

α) Στη λειτουργία του Μ. Βασιλείου· «Ο ιερεύς υψοί τον άγιον άρτον και λέγει· Τα άγια τοις αγίοις. Και μετά το ειπείν τον λαόν το «Εις άγιος», λαμβάνει εκ του αγίου σώματος μερίδας και βάλλει **εις τα άγια ποτήρια** και λέγει· Εις πλήρωμα Πνεύματος αγίου» (από την μελέτη του άνω κώδικα υπό του ζεύγους Parenti-Velkovska, Roma 1995· σελ. 21-22).

β) Στη λειτουργία του Χρυσοστόμου· «Και μετά το ειπείν τον λαόν το «Εις άγιος, εις Κύριος Ιησούς Χριστός εις δόξαν Θεού Πατρός», λαμβάνει εκ του αγίου σώματος μερίδας και βάλλει **εις τα άγια ποτήρια** και λέγει· Εις πλήρωμα Πνεύματος αγίου»

(ό.π. σελ. 40).

Το ίδιο, σχεδόν επί λέξει, επαναλαμβάνουν δύο ειλητάρια της Μονής μας ΕΙ02 και ΕΙ03 του ιβ' αι.

Το κείμενο δεν αφήνει περιθώριο να ετοιμάζονται άλλα ποτήρια μεταξύ της υψώσεως και της ενώσεως.

Αναφερόμενος στο σημείο αυτό, ο Ρώσος λειτουργιολόγος Α. Νεσελόφσκι γράφει: «Από τα προγεγραμμένα μπορούμε να συμπεράνουμε... ότι στην ελληνόφωνη Εκκλησία εκείνη την εποχή (θ' -ιγ' αι. - IMMB)... υπήρχε συνήθεια ενίοτε να τελείται λειτουργία και με δύο άγια ποτήρια» («Διατάξεις χειροθεσιών και χειροτονιών» (ρωσιστί), Κάμενετς-Ποδόλσκ, 1906· σελ. 122). Και στην υποσημείωση 43 της ίδιας σελίδας γράφει: «Η συνήθεια να χρησιμοποιούνται μερικά άγια ποτήρια στη λειτουργία είναι πολύ αρχαία. Την αναφέρει η διάταξη της λειτουργίας του απ. Ιακώβου..., όπως επίσης στη λειτουργία του απ. Μάρκου γίνεται λόγος για πολλά ποτήρια...». Δεν θα παραθέσουμε τα σχετικά χωρία των δύο λειτουργιών, διότι είναι γνωστά στον π. Βασίλειο (παρόλο που δεν τις αποδέχεται).

Γράφοντας για τον Βαρβερινό Κώδικα και για το συγκεκριμένο θέμα, ένας άλλος Ρώσος κορυφαίος λειτουργιολόγος, ο Ν. Κρασνοσέλτσεβ, ο διδάσκαλος του άλλου μεγάλου επιστήμονα Αλ. Δημητρίεφσκι, στο έργο του «Πληροφορίες για μερικά λειτουργικά χειρόγραφα της βιβλιοθήκης του Βατικανού» (ρωσιστί) σημειώνει: «Ο πληθυντικός αριθμός **εις τα ποτήρια...** κατά την γνώμη μας αποτελεί ένδειξη βαθείας αρχαιότητος» (σελ. 150-51). Παρεμπιπτόντως αυτός ήταν που ανακάλυψε και τον κώδικα 6277, 770 της Μονής Αγ. Παντελεήμονος Αγίου Όρους με την αρχαιότερη διάταξη του αγίου Φιλοθέου, την οποία εξέδωσε αργότερα και ο μακαριστός καθηγητής Π. Τρεμπέλας στο μνημειώδες βιβλίο του «Αι τρεις λειτουργίαι...».

Υπάρχει ένα χειρόγραφο του 1804 της Θεολογικής Σχολής Μονής του Τιμίου Σταυρού Ιεροσολύμων, το οποίο αποτελεί ακριβές αντίγραφο ενός άλλου χειρογράφου του 1122. Οι περιγραφόμενες όμως σ' αυτό τελετές, όπως αποδεικνύεται από το περιεχόμενό του, αναφέρονται στον θ' καὶ ι' αι.

Σ' αυτό το πολύτιμο χειρόγραφο, στην θεία λειτουργία των προηγιασμένων δώρων της Μεγάλης Δευτέρας (παρεμπιπτόντως, αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου) διαβάζουμε το εξής: «Ο ιερεύς· Ότι πρέπει σοι πάσα δόξα... Ο διάκονος· Εν ειρήνῃ Χριστού ψάλλετε... Είτα λιτή επί την αγίαν Ανάστασιν δια την κοινωνίαν, και θέτουν τα άγια δώρα εις την αγίαν τράπεζαν, **ομοίως ως τα άγια ποτήρια**, και του ναού κλειδομένου, έως καταβαίνομεν, εις τον άγιον Κωνσταντίνον μετά του Ευαγγελίου...»

(από το βιβλίο καθ. Αλεξίου Δημητρίεφσκι «Θεία λατρεία της εβδομάδος των Παθών και της του Πάσχα στην αγία Ιερουσαλήμ κατά τον θ' και ι' αι.»· Καζάν, 1894· σελ. 48).

Συνοψίζοντας την αρχαία χειρόγραφη παράδοση περί του θέματος, ο σύγχρονος λειτουργιολόγος R. Taft στο βιβλίο του «The Great Entrance» γράφει, ότι «είναι πολυάριθμες (numerous) οι αρχαίες πηγές, που αναφέρονται στους άρτους και στα ποτήρια, δηλαδή στο πληθυντικό» (σελ. 208), και στην υποσημείωση 102 της ίδιας σελίδας παραθέτει τις πηγές.

Το ίδιο μας επιβεβαιώνει ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης, ένας από τους μεγαλύτερους και αναγνωρισμένους υπομνηματιστές της θείας λατρείας. Εξηγώντας τα της Προθέσεως, συγκεκριμένα δε τον στίχον της καλύψεως του ποτηρίου, γράφει· «Το δε ψαλμικόν τούτο επί πάσιν, **ει και πολλά εστι τα ποτήρια** επιλέγει. **Εν γαρ το προσφερόμενον, και εν το ποτήριον, και εν διαφόροις οράται**, ότι και ενός το εν σώμα και ενός το αίμά εστιν» (PG 155, σελ. 288).

Αυτά ήταν «των φρονίμων ολίγα», ως πρόλογος. Τώρα επί ουσίας.

Όπως είναι γνωστό στους μελετητές της χριστιανικής μας λατρείας, η μεγάλη πλειοψηφία των χειρογράφων περιέχει μόνο τις ευχές της θείας λειτουργίας, ελάχιστα δε – τις διατάξεις, δηλαδή τις οδηγίες προς τέλεση του μυστηρίου. Απ' αυτές δε λίγες διατάξεις είναι ακόμα λιγότερες εκείνες, οι οποίες αναφέρονται στα συλλείτουργα, στα αρχιερατικά ή ιερατικά. Γι' αυτό το λόγο δεν συναντά κανείς εύκολα πολλά άγια ποτήρια στα συνηθισμένα κείμενα. Όσο αφορά το θέμα μας απ' αυτήν την άποψη, στην απλή λειτουργία, όπου συμμετέχουν μόνο ένας ιερέυς και ένας διάκονος, δεν μπορεί να γίνει λόγος για πολλά άγια ποτήρια. Άρα πιο σωστό θα ήταν να αναζητούσε κανείς τη λύση της απορίας στα Αρχιερατικά. Και εδώ θα παραθέσουμε τα εξής χειρόγραφα.

Ο κώδικας υπ' αριθμ. 34060 του Βρετανικού Μουσείου (British Museum) είναι ελληνικό χειρόγραφο του ιε' αι., το οποίο μας παρουσιάζει ποια ήταν η «Τάξις της αγίας λειτουργίας κατά τον τύπον της μεγάλης εκκλησίας» τον ιβ' αι.

«Και λέγοντος του αρχιδιακόνου· Πλήρωσον, δέσποτα άγιε, το ποτήριον, τοιαύτην σφραγίδα <αναλαβών,> σφραγίζει δι' εαυτής το ποτήριον λέγων· Πλήρωμα Πνεύματος αγίου, και εμβάλλει εν αυτώ την σφραγίδα. Αποτίθησι δε και ον κατέχει εν τη ευωνύμω χειρί άρτον εν τω δίσκω. Και αναλαμβάνεται τον έτερον τον εξ αυτής <σφραγίδος> αποτμηθέντα, και αφελόμενος εξ αυτού σφραγίδα, **πληροί το έτερον ποτήριον**, και αποτίθησι και τον αυτόν άρτον εν τω δίσκω» (από το

βιβλίο του R. Taft «Liturgy in Byzantium and beyond», σελ. II, 300).

Στο τέλος θα αναφερθούμε στο λεπτομερέστερο Αρχιερατικό της βυζαντινής εποχής, στο «Διάταξις της του πατριάρχου λειτουργίας και πώς γίνεται εν τη μεγάλη εκκλησία», την οποία συνέταξε ο πρωτονοτάριος της Αγίας Σοφίας, διάκονος Δημήτριος Γεμιστός. Το πρωτότυπο, το οποίο δεν υφίσταται πλέον, γράφτηκε περί το 1386.

Τώρα υπάρχουν 19 γνωστά αντίγραφα αυτής της διατάξεως, εσπαρμένα σ' όλον τον κόσμο (Άγιον Όρος, Αλεξάνδρεια, Ιεροσόλυμα, Πάτμος, Βατικανό και αλλού), πράγμα που μαρτυρεί τη γενική, την παγκόσμια αποδοχή της διατάξεως.

Το αρχαιότερο τυγχάνει της καθ' ημάς Μονής χειρόγραφο υπ' αριθμ. 135, το οποίο γράφτηκε κατά το έτος 1389 (μόνο τρία χρόνια διαφορά με το πρωτότυπο). Το δε τελευταίο χρονολογικά είναι της Μονής του Αγ. Παντελεήμονος του 1890. Η διάταξη υπάρχει και ως πατριαρχική και ως απλή αρχιερατική. Την εξέδωσε ο Δρ. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς το 1890, αφιερώνοντάς το στον πατριάρχη Ιωακείμ Γ'. Την παραθέτει ο καθ. Π. Τρεμπέλας στο βιβλίο «Αι τρεις λειτουργίαι...», σημειώνοντας αυτήν ως «υ». Την αναφέρει συχνά στις «Απαντήσεις» ο μακαριστός καθηγητής Ι. Φουντούλης. Με τη διάταξη ασχολήθηκαν οι εξής περίφημοι λειτουργιολόγοι· Α. Δημητρίεφσκι, J. Mateos, R. Taft, A. Jacob, ιστορικός J. Darrouzes κ. ά.

Λεπτομερώς περί αυτής μπορεί να διαβάσει ο κάθε ενδιαφερόμενος στην διδακτορική διατριβή του π. Alexander Rentel «The 14th Century Patriarchal Liturgical Diataxis of Dimitrios Gemistos. Edition and Commentary» (Roma, 2004).

Ο συντάκτης, διάκονος Δημήτριος Γεμιστός ήταν νοτάριος επί δευτέρας πατριαρχίας του αγίου Φιλοθέου (1364-1376) και όπως φαίνεται – μαθητής του (έχει επηρεαστεί πολύ από την διάταξη του αγίου Φιλοθέου· π.χ. την Πρόθεση αντιγράφει σχεδόν επί λέξει). Αργότερα έγινε πρωτονοτάριος, ύστερα μέγας σακελλάριος (1394). Άρα δεν ήταν φιλενωτικός (αυτό για την «παπική προέλευση» των δύο ποτηρίων)· άρα ήξερε τέλεια την τάξη της λειτουργίας· άρα η διάταξη δεν είναι της περιφέρειας, αλλά της πρωτεύουσας· άρα δεν είναι τυχαίο, αλλά υποδειγματικό βιβλίο.

Εδώ θα παραθέσουμε μερικά χωρία από το χειρόγραφό μας. Σχόλια δεν χρειάζονται.

Στην Πρόθεση· «Ο δε διάκονος εγγέει τω αγίω ποτηρίω εκ του νάματος και του ύδατος ομού, ειπών προς τον ιερέα πρότερον· Ευλόγησον, δέσποτα· και λαβών επ' αυτοίς ευλογίαν. Ει δε πλείονες εισίν οι λειτουργούντες, **πληροί και έτερα ποτήρια όσα θέλει, αναλόγως προς το πλήθος των λειτουργούντων**».

Στη Μεγάλη Είσοδο· «[Ο πατριάρχης] λαμβάνει τον δίσκον από της κεφαλής αυτού [του διακόνου] και τίθησιν αυτόν εν τη αγία τραπέζη, συνεφαπτομένου και αυτού. Ομοίως ποιεί και εις τα **εμπεπλησμένα άγια ποτήρια**, και θυμιώντος αυτά του κρατούντος τον θυμιατόν διακόνου... και τίθησιν ο πατριάρχης **τα ποτήρια εξ εκατέρου μέρους του δίσκου έν παρ' έν**».

Στον καθαγιασμό· «**Και** ποιήσον τον μεν άρτον τούτον τίμιον σώμα του Χριστού σου· **ο διάκονος·** αμήν· **και** πάλιν ο διάκονος· ευλόγησον δέσποτα το (τα) αγ' ποτήριον (**α**)· **ο** δε πατριάρχης ευλογών αυτό λέγει· το δε εν τω (τοις) ποτηρίω (**οις**)) τούτω (**τοις**) τίμιον αίμα του Χριστού σου· **ει δε εισί πολλά, λέγει τούτο πληθυντικώς**». Επειδή, ίσως, για μερικούς αγραμμάτους ήταν δύσκολο να αλλάξουν τον αριθμό των άρθρων και των ουσιαστικών, μάλιστα σε τέτοιο καίριο σημείο της λειτουργίας, για να τους διευκολύνει, πάνω από τα γράμματα που υπογραμμίσαμε θέτει τις καταλήξεις και τα άρθρα του πληθυντικού με ερυθρό μελάνι (όπως ακριβώς βάλαμε στις παρενθέσεις). Προσοχή· δεν λέγει «**Τα** δε εν τοις ποτηρίοις τούτοις», αλλά «**Το**», δηλαδή μία ουσία σε πολλά δοχεία, «εν το ποτήριον, και εν διαφόροις οράται», κατά τον άγ. Συμεών.

Στον μελισμό· «Και ο διάκονος δεικνύων συν τω ωραρίω **τα άγια ποτήρια**, λέγει· πλήρωσον, δέσποτα. Και ο πατριάρχης την άνω μερίδα λαβών και μερίσας αυτήν **αναλόγως προς τα ποτήρια**, έκαστον των τμημάτων εμβάλλει **των ποτηρίων εκάστω**».

Εάν τώρα ο π. Βασίλειος μας παρουσιάσει έστω **ένα** χειρόγραφο που θα περιέχει τον τρόπο πολλαπλασιασμού των ποτηρίων, που κατ' αυτόν είναι παραδοσιακός, δηλαδή να γεμίζουν τα υπόλοιπα άγια ποτήρια την ώρα του Κοινωνικού και να χύνουν σταγόνες κ.ο.κ., θα θέσουμε και εμείς ερωτηματικά στις σκέψεις μας.

Βλέπουμε όμως, ότι χρήση και καθαγιασμός των δύο η και περισσοτέρων αγίων ποτηρίων (όταν, βέβαια, παραστεί ανάγκη) είναι ακριβώς η παράδοση της Εκκλησίας. Επομένως, όταν την αποκαλούμε «πλάνη», «αυτονόητα παράλογη» και «αθεολόγητη τελετουργική πράξη», «απίστευτη τελετουργική αυθαιρεσία», «νεωτερισμό» που «προσβάλλει ευθέως την εγκυρότητα του μυστηρίου της θείας ευχαριστίας», «ένα πρόσθετο δογματικό πρόβλημα», «ξένη προς την λειτουργική μας παράδοση πρακτική», «παραλογισμό» κ.ο.κ., σε καλύτερη εκδοχή δείχνουμε

την άγνοιά μας, στη δε χειρότερη πέφτουμε εμείς οι ίδιοι εκτός της ιεράς μας
Παραδόσεως.

Εκ της Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου